

УДК: 658.5
JEL Classification: D 20, D 24
doi: 10.31767/nasoa.1-2-2022.07

Л. С. НОВІЧЕНКО,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри обліку, аудиту та оподаткування
Національна академія статистики, обліку та аудиту;
e-mail: novichenko2104@gmail.com,
ORCID: 0000-0003-3475-361X

Виробнича програма підприємства: зміст, фактори впливу та порядок формування

В статті представлено теоретичне обґрунтування та визначення економічного змісту “виробнича програма”. Розглянуто фактори, що впливають на формування показників виробничої програми підприємства, запропоновано їх систематизацію. Досліджено підходи науковців щодо виокремлення етапів та алгоритму формування оптимальної виробничої програми підприємства в ринковому середовищі. Встановлено, що проведення маркетингового аналізу ринку та факторного аналізу показників виробничої програми є основою забезпечення оптимальної її структури в умовах ресурсозбереження та існуючих обмежень ринку. Запропоновано перелік етапів порядку розроблення виробничої програми на основі застосування системного підходу та врахування критеріїв оптимальності, що сприяє раціональному виконанню показників плану продажів з найменшими витратами ресурсів.

Ключові слова: виробнича програма, виробництво, планування, виробнича потужність підприємства, ресурсозбереження.

L. NOVICHENKO,
PhD (Economics), Associate Professor,
Associate Professor of Department
for Accounting, Auditing and Taxation,
National Academy of Statistics, Accounting and Audit

Productive Program of The Enterprise: Content, Influence Factors and Formation Procedure

The strategic plan for the development of the enterprise and the implementation of operational objectives of the entity directly depend on the formation of the optimal production program of the enterprise. The flexibility and ability of the enterprise to quickly adapt to changes in the market environment, ensuring compliance with production indicators and product sales plan are based on factors that positively and negatively affect the implementation of the production program. The production program of the enterprise is one of the key elements of ensuring the rhythm of production and reducing the lost capacity of the business entity, adapting to changes in market conditions with the least losses. The main purpose of writing the article is to substantiate the theoretical provisions for determining the content of the production program of the enterprise, systematization of factors and development of practical recommendations for improving the formation of indicators of the production program taking into account the profile of the business entity.

The article presents the theoretical justification and definition of the economic content

© Т. С. Луньова, 2022

of the “production program”. The factors influencing the formation of indicators of the production program of the enterprise are considered, their systematization is offered. The approaches of scientists to the selected stages and the algorithm for forming the optimal production program of the enterprise in a market environment are studied. It is established that the market analysis and factor analysis of the production program is the basis for ensuring its optimal structure in terms of resource conservation and existing market constraints. The list of stages of the order of development of the production program on the basis of application of the system approach and the account of criteria of optimality that promotes rational performance of indicators of the sales plan with the least expenses of resources is offered.

Keywords: *production program, production, planning, production capacity of the enterprise, resource saving.*

Постановка проблеми. Функціонування суб’єктів господарювання в умовах коливання валютних курсів, інфляційних процесів та нестабільного конкурентного середовища зумовлює непередбачені зміни в кон’юнктурі ринку та виникнення ринкових ризиків. Коливання попиту споживачів на продукцію, товари та послуги призводить до необхідності гнучкого та оперативного реагування управлінського персоналу на виклики ринку та структурні зрушення в економіці. Виробнича програма підприємства в таких умовах є одним із ключових елементів планування та коригування діяльності суб’єкта господарювання в напрямі досягнення ключових завдань функціонування. Складання та розроблення оптимальної виробничої програми ґрунтується на детальному опрацюванні структури різних видів ресурсів та виробничої потужності підприємства з метою пошуку найкращих способів їх використання для досягнення запланованих показників ефективності діяльності підприємства. Необхідність пристосування до змін ринкової кон’юнктури зумовлює необхідність ідентифікації та систематизації факторів, що впливають на формування показників виробничої програми та стратегічний план розвитку підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемні питання розвитку теорії планування виробництва, механізму формування виробничої програми займають вагомe місце в дослідженнях багатьох вітчизняних і зарубіжних учених. Вирішенню проблемних методологічних проблем формування виробничої програми підприємства присвятили свої праці такі вітчизняні науковці, як Т. Васильців, І. Вітвицька, Я. Вітвицький, В. Гринчуцький, М. Данилюк, О. Дегтяренко, Ю. Єгупов, О. Заборовець, І. Карпенко, В. Кучинський, М. Лосицька, С. Погорелов, Т. Пушкар, Т. Сабецька, Т. Шевченко, Ю. Шупер та інші. Проте, незважаючи на ґрунтовне висвітлення вищенаведених проблемних питань, потребують подальшого дослідження питання, пов’язані з уточненням змісту поняття “виробнича програма” та систематизацією факторів, що впливають на реалізацію виробничої програми, а також із подальшим удосконаленням алгоритмів її формування.

Метою статті є обґрунтування теоретичних положень щодо визначення змісту виробничої програми підприємства, систематизація факторів та розроблення практичних рекомендацій з удосконалення порядку формування показників виробничої програми з урахуванням профілю суб’єкта господарювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасні складні умови функціонування підприємств зумовлюють посилення уваги управлінського персоналу в частині пошуку оптимальних шляхів підтримання конкурентоспроможності продукції та позицій на ринку. Виробнича програма є інструментом реалізації стратегічних та операційних планів діяльності підприємства, що зумовлює необхідність ухвалення виважених рішень і розроблення оптимальних підходів до її формування. Налагодження ефективного взаємозв’язку між елементами зовнішнього та внутрішнього економічного середовища, забезпечення економічного кругообігу є основою для успішної реалізації поставлених підприємством стратегічних і тактичних цілей.

В наукових публікаціях і навчально-методичній літературі наявні різні підходи до визначення економічного змісту поняття “виробнича програма”. Підходи різних авторів до обґрунтування сутності зазначеної дефініції наведено в таблиці.

**Трактування поняття “виробнича програма”
в різних наукових джерелах**

№ з/п	Автор, джерело	Трактування поняття
1	2	3
1	Мних Є.В. [11, с. 31]	Виробнича програма підприємства (план виробництва та реалізації продукції) – це система планових завдань із виробництва і доставки продукції споживачам у розгорнутій номенклатурі, асортименті, відповідної якості та у встановлені строки згідно з договорами поставок
2	Карпенко І.І. [9, с. 170]	Виробнича програма – головний розділ загального плану підприємства, що визначає необхідний обсяг виробництва продукції, її номенклатуру та асортимент в плановому періоді відповідно до вимог плану продажу. Цей план зумовлює завдання, що постають з точки зору ресурсного забезпечення його реалізації (впровадження в дію нових виробничих потужностей, забезпечення потреби в матеріалах, формування відповідного трудового колективу, здійснення інвестицій тощо)
3	Дегтяренко О.Г. [4, с. 30]	Виробнича програма підприємства (план виробництва і реалізації продукції) – це система адресних завдань із виробництва і доставляння продукції споживачам у розгорнутій номенклатурі, асортименті, відповідної якості у визначені терміни згідно з договорами поставок
4	Лисак О.І., Андрєєва Л.О., Болтянська Л.О. [5, с. 47]	Виробнича програма – це система завдань з виробництва і доставки продукції споживачам відповідно до номенклатури, асортименту, належної якості та у встановлені терміни згідно з договорами поставок. До складу виробничої програми мають бути включені ті виробничі послуги, які здатні задовольнити поточні і майбутні потреби потенційних замовників та споживачів
5	Вітвицький Я.С. [6, с. 268]	Виробнича програма – це програма виробництва продукції в номенклатурі та асортименті в натуральному і грошовому виразі на відповідний період: рік, квартал, місяць у відповідності з державним замовленням і складеними угодами з окремими споживачами, з результатами вивчення ринку: попиту, пропозиції
6	Гринчуцький В.І., Пушкар Т.І. [2, с. 120]	Виробнича програма підприємства – це річний план випуску продукції підприємства в розрізі номенклатурних та асортиментних позицій, сформований на основі маркетингового аналізу ринку та приведений у відповідність до рівня виробничого потенціалу підприємства

Аналіз запропонованих авторами трактувань поняття “виробнича програма” вказує на їх одноставність у тому, що це програма виробництва продукції в номенклатурі та асортименті в натуральному і грошовому виразі на відповідний період, сформована на основі маркетингового аналізу ринку та приведена у відповідність до рівня виробничого потенціалу підприємства. Тобто виробнича програма є своєрідним розгорнутим планом із виробництва та реалізації продукції з урахуванням потреб споживачів та укладених договорів купівлі-продажу.

Слушною є думка Л. І. Шваб, яка зазначає, що “оптимальна виробнича програма – це програма, яка відповідає структурі ресурсів підприємства та забезпечує найкращі результати його діяльності за прийнятим критерієм. Оптимізацію виробничої програми здійснюють з метою: 1) планування оптимальної структури номенклатури продукції; 2) визначення максимально можливого обсягу виробництва продукції та економічної межі нарощування виробництва” [13, с. 360].

Враховуючи значення виробничої програми в діяльності підприємства та її вплив на отримання запланованих результатів діяльності, формується перелік її завдань. Зокрема, О. Ю. Масленіков, С. І. Савуляк основними завданнями виробничої програми вважають “максимальне задоволення потреб споживачів у високоякісній продукції, яку випускають підприємства за найкращого використання їхніх ресурсів та отриманні максимального прибутку” [10, с. 264].

Іншими авторами наводиться більш детальний перелік завдань виробничої програми: “Підвищення якості, надійності, поліпшення дизайну виробу з урахуванням попиту, а також дії конкурентів; забезпечення високих і стійких темпів зростання випуску продукції як у вартісних, так і в натуральних показниках; формування номенклатури та асортименту виробів відповідно до стадій їх життєвого циклу; найбільш повне використання виробничих потужностей та ресурсного потенціалу підприємства” [8, с. 436]. Представлений перелік завдань формування виробничої програми засвідчує важливу роль виробничої програми в досягненні успіху та високих показників діяльності підприємства в ринковому середовищі.

При розробленні процедури виробничої програми слід враховувати фактори, що впливають на виробничі планування та розрахунок планових показників продукції. Формування виробничої програми безпосередньо залежить від результатів маркетингового аналізу (вивчення кон’юнктури ринку, коливання попиту і пропозиції, вподобань і потреб споживачів, рівень ринкових цін), виробничої потужності підприємства, номенклатури та асортименту продукції, обсягу виробничих витрат.

“На виробничу програму підприємства впливають такі показники, як: сукупний попит на продукцію, державні контракти і державні завдання, виробнича потужність підприємства, а також ціни на аналогічну продукцію у конкурентів” [1, с. 192–193]. Тобто на формування показників виробничої програми впливають фактори зовнішнього середовища (зміна кон’юнктури ринку, рівень ринкових цін, потреби споживачів, рівень конкуренції,) та фактори внутрішнього середовища (глибина та ширина асортименту продукції підприємства, обсяги ресурсного забезпечення, планова виробнича потужність підприємства, ритмічність виробництва, рівень завантаженості обладнання тощо). Проведення факторного аналізу вартісних показників виробничої програми (валова продукція, товарна продукція, реалізована продукція) дозволяє визначити перелік тих факторів, які мають найбільш суттєвий вплив, що в подальшому уможливило розроблення системи коригувальних управлінських рішень.

При встановленні етапів розроблення виробничої програми слід врахувати, що вона містить вартісні та натуральні показники. До вартісних показників належать ціна, валова продукція, товарна продукція та реалізована продукція, до натуральних – номенклатура виробів, асортимент продукції підприємства, одиниці вимірювання продукції та її кількість. Розроблення оптимальної виробничої програми дозволяє забезпечити гнучкість діяльності підприємства, оперативно реагувати на зміну попиту на продукцію та коригувати плани з її виробництва та продажу. Отримання максимального прибутку є можливим лише при раціональному використанні ресурсного потенціалу та правильному плануванні обсягів виробництва та реалізації продукції, що має бути пріоритетним завданням управлінського персоналу підприємства.

На сьогодні не менш важливим питанням є встановлення детального переліку етапів розроблення та порядку формування виробничої програми. В наукових працях і навчально-методичній літературі зустрічаються різні підходи до вирішення зазначеного питання.

С. Погорелов, В. Кучинський [12] пропонують “формування виробничої програми підприємства здійснювати з використанням наступних етапів: 1) розроблення стратегічного плану та здійснення прогнозу потреби в продукції; 2) вивчення попиту на ринку; 3) комплексний аналіз та оцінювання державних контрактів і замовлень; 4) дослідження портфеля замовлень на продукцію інших споживачів”. Наведений порядок формування виробничої програми є стислим і не враховує результатів аналізу впливу факторів внутрішнього середовища на показники виробничої програми.

О. П. Заборовець, М. О. Лосицька, Т. Є. Шевченко пропонують “моделювання оптимальної річної виробничої програми здійснювати за такими етапами:

- вибір та загальна характеристика асортименту підприємства;
- загальна характеристика документації підприємства;
- огляд та аналіз основних показників виробничої діяльності підприємства;
- вибір та обґрунтування критеріїв оптимальності;
- побудова економіко-математичної моделі формування виробничої програми;
- обґрунтування ефективності вибору оптимального варіанту річної виробничої програми підприємства” [8, с. 437]. Запропонований порядок формування виробничої програми презентує втілення методу моделювання в процесі вибору оптимального варіанту виробничої програми.

Ю. Єгупов пропонує такі етапи процесу формування виробничої програми

підприємства: “1) маркетингові дослідження; 2) обґрунтування складу та визначення рівня цільових показників; 3) розроблення планових балансів виробничих ресурсів; 4) економічне оцінювання виробничої програми; 5) коригування параметрів тактичного плану за результатами економічного оцінювання виробничої програми; 6) побудова (розробка) економіко-математичної моделі оптимізації виробничої програми та здійснення відповідних оптимізаційних розрахунків; 7) аналізування результатів оптимізаційних розрахунків” [7, с. 52–54].

В. І. Гринчуцький, Т. І. Сабецька запропонували власне бачення “процесу формування виробничої програми промислового підприємства, зокрема:

1. Формування системи цілей та завдань виробничого планування.
2. Ретроспективний аналіз виробничої діяльності підприємства.
3. Перспективний аналіз (аналіз зовнішніх можливостей підприємства).
4. Аналіз внутрішніх можливостей підприємства (діагностика виробничого потенціалу).
5. Збалансування виробничих і ринкових можливостей підприємства.
6. Розроблення альтернативних варіантів виробничої програми та економічна оцінка кожного із них. Вибір оптимального бажаного варіанту виробничої програми на основі врахування визначених критеріїв оптимізації” [3, с. 35].

Враховуючи наявність диференційованих підходів до методики побудови виробничої програми та відсутності єдиного переліку етапів формування виробничої програми, узагальнивши наявні напрацювання в цій сфері, пропонуємо порядок формування виробничої програми підприємства (рисунок).

Рис. Порядок розроблення виробничої програми підприємства

Джерело: узагальнено автором на основі [3, 7].

Розроблення та формування виробничої програми за запропонованими етапами дозволяє забезпечити досягнення високих фінансових результатів при оптимальному

використанні наявного виробничого потенціалу підприємства. Проведення маркетингового аналізу ринку та факторного аналізу показників виробничої програми дозволяє сформуванню оптимальної її структури в умовах ресурсозбереження та обмежень ринку. Запропонований перелік етапів порядку розроблення виробничої програми відрізняється від існуючих переліків застосування системного підходу та врахуванням критеріїв оптимальності, що сприятиме повному виконанню плану продажів із найменшими витратами ресурсів.

Висновки. В сучасних умовах на підприємстві важливу роль відіграє виробнича програма як елемент забезпечення безперервного постачання та продажу продукції. Виробнича програма формує потрібний обсяг виробництва продукції за визначеним асортиментом і номенклатурою, якістю та з урахуванням показників плану продажу продукції. За результатами дослідження уточнено трактування поняття “виробнича програма”, що дозволяє ідентифікувати його основні економічні ознаки. На основі вивчення факторів, що впливають на виконання показників виробничої програми, доведено, що ключовими факторами є результати маркетингового аналізу, виробничої потужності підприємства, номенклатури та асортименту продукції, обсягу виробничих витрат. Застосування системного підходу дозволило виокремити основні етапи розроблення виробничої програми підприємства з урахуванням критеріїв оптимальності в умовах ресурсозбереження.

Список використаних джерел

1. Васильців Т. Г., Шупер Ю. І. Удосконалення системи управління виробничою програмою підприємства із урахуванням впливу факторів зовнішнього середовища // Науковий вісник НЛТУ України. 2009. № 18.1. С. 190–194.
2. Гринчуцький В. І., Пушкар Т. І. Теоретичні основи процесу формування виробничої програми промислового підприємства // Вісник Хмельницького національного університету. 2008. Т. 1. № 3. С. 119–123.
3. Гринчуцький В. І., Сабецька Т. І. Формування виробничої програми підприємства: маркетинговий аспект. Тернопіль, 2014. 225 с.
4. Дегтяренко О. Г. Економіка підприємства. Суми: Сумський державний університет, 2017. 90 с.
5. Лисак О. І., Андрєєва Л. О., Болтянська Л. О. Економіка підприємства. Мелітополь: Люкс, 2020. 272 с.
6. Вітвицький Я. С., Вітвицька І. Я., Данилюк М. О., Устинко А. О., Циглик І. І. Економіка підприємства / За ред. Я. С. Вітвицького. Івано-Франківськ, 2002. 320 с.
7. Єгупов Ю. А. Розвиток підходів до формування виробничої програми підприємства // Інноваційна економіка. 2016. № 3–4. С. 50–56.
8. Заборовець О. П., Лосицька М. О., Шевченко Т. Є. Побудова оптимальної виробничої програми промислових підприємств // Економічний вісник НТУУ “КПІ”. 2009. № 6. С. 436–442.
9. Карпенко І. І. Оптимізація виробничої програми підприємства за нечітко заданих обмежень // Управління розвитком складних систем. 2014. № 20. С. 170–173.
10. Масленіков О. Ю., Савуляк С. І. Оптимізація виробничої програми підприємства // Науковий вісник НЛТУ України. 2010. Вип. 20.2. С. 264–266.
11. Мних Є. В. Економічний аналіз. Київ: Центр навчальної літератури, 2003. 269 с.
12. Погорелов С. М., Кучинський В. А. Сучасні підходи до формування виробничої програми підприємства // Вісник НТУ “ХПІ”. 2009. № 5. С. 170–176.
13. Шваб Л. І. Економіка підприємства. Львів: Вид-во “Світ”, 2007. 356 с.

References

1. Vasiltssev T. G., & Shuper Y. I. (2009). Udoskonalennia systemy upravlinnia vyrobnychoiu prohramoiu pidpriemstva iz urakhuvanniam vplyvu faktoriv zovnishnoho seredovishcha [Improving the management system of the production

- program of the enterprise taking into account the influence of environmental factors]. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy – Scientific Bulletin of the National Forestry University of Ukraine*, 18.1, 190–194 [in Ukrainian].
2. Hrynychtsky V. I., & Pushkar T. I. (2008). Teoretychni osnovy protsesu formuvannya vyrobnychoi prohramy promyslovoho pidpriemstva [Theoretical foundations of the process of forming the production program of an industrial enterprise]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu – Bulletin of Khmelnytsky National University*, 3, 119–123 [in Ukrainian].
 3. Hrynychtsky V. I., & Sabetskaya T. I. (2014). Formuvannya vyrobnychoi prohramy pidpriemstva: marketynhovyi aspekt [Formation of the production program of the enterprise: marketing aspect]. *Ternopil* [in Ukrainian].
 4. Degtyarenko O. G. (2017). *Ekonomika pidpriemstva* [Business economics]. Symu State University [in Ukrainian].
 5. Lisak O. I., Andreeva L. O., & Boltyanska L. O. (2020). *Ekonomika pidpriemstva* [Business economics]. Melitopol: Publishing house “Lux” [in Ukrainian].
 6. Vitvytsky Ya. S., Vitvytska I. Ya., Danilyuk M. O., Ustinko A. O., & Tsyglyk I. I. (2002). *Ekonomika pidpriemstva* [Business economics]. Ivano-Frankivsk [in Ukrainian].
 7. Egupov Y. A. (2016). Rozvytok pidkhodiv do formuvannya vyrobnychoi prohramy pidpriemstva [Development of approaches to the formation of the production program of the enterprise]. *Innovatsiina ekonomika – Innovative Economy*, 3–4, 50–56 [in Ukrainian].
 8. Zaborovets O. P., Lositskaya M. O., & Shevchenko T. E. (2009). Pobudova optymalnoi vyrobnychoi prohramy promyslovykh pidpriemstv [Construction of the optimal production program of industrial enterprises]. *Ekonomichnyi visnyk NTUU “KPI” – Economic Bulletin of the National Technical University “Kyiv Politechnic Institute”*, 6, 436–422 [in Ukrainian].
 9. Karpenko I. I. (2014). Optymizatsiia vyrobnychoi prohramy pidpriemstva za nechitko zadanykh obmezhen [Optimization of the production program of the enterprise under vague restrictions]. *Upravlinnia rozvytkom skladnykh system – Management of Complex Systems Development*, 20, 170–173 [in Ukrainian].
 10. Maslenikov O. Y., & Savulyak S. I. (2010). Optymizatsiia vyrobnychoi prohramy pidpriemstva [Optimization of the production program of the enterprise]. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy – Scientific Bulletin of the National Forestry University of Ukraine*, 20.2, 264–266 [in Ukrainian].
 11. Mnykh Ye. V. (2003). *Ekonomichnyi analiz* [Economic analysis]. Kyiv: Center of Education Literature [in Ukrainian].
 12. Pohorielov S. M., & Kuchynskiy V. A. (2009). Suchasni pidkhody do formuvannya vyrobnychoi prohramy pidpriemstva [Modern approaches to the formation of the production program of the enterprise]. *Visnyk NTUU “KPI” – Bulletin of the National Technical University “Kyiv Politechnic Institute”*, 5, 170–176 [in Ukrainian].
 13. Shvab L. I. (2007). *Ekonomika pidpriemstva* [Business economics]. Lviv: Publishing house “Svit” [in Ukrainian].

Посилання на статтю:

Новіченко Л. С. Виробнича програма підприємства: зміст, фактори впливу та порядок формування. *Науковий вісник Національної академії статистики, обліку та аудиту: зб. наук. пр.*. 2022. №1-2. С.55-61. doi: 10.31767/nasoa.1-2-2022.07.